

ZIYO GO'KALPNING "TO'G'RI YO'L" ASARIDA IJTIMOIY VA SIYOSIY TAMOYILLAR

*Xamdamov Erkin Ibodullayevich, Toshkent viloyati Parkent tumani
9-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi direktori*

SOCIAL AND POLITICAL PRINCIPLES IN ZIYA GOKALP'S WORK "THE RIGHT WAY"

*Khamdamov Erkin Ibodullayevich, director of general secondary
school № 9, Parkent district, Tashkent region*

СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ В ПРОИЗВЕДЕНИИ ЗИЁ ГОКАЛПА «ПРАВИЛЬНЫЙ ПУТЬ»

*Хамдамов Эркин Ибодуллаевич, директор
общеобразовательной средней школы №9 Паркентского
района Ташкентской области*

[https://orcid.org/
0009-0003-0761-964X](https://orcid.org/0009-0003-0761-964X)

e-mail:

hamdamoverkin5@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqola mashhur turk faylasufi Ziyo Go'kalp ijodiga mansub "To'g'ri yo'l" asarida keltirilgan ijtimoiy va siyosiy tamoyillar tahliliga bag'ishlangan bo'lib, unda XX asrning ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy va siyosiy muammolari tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada jamiyatga xos muammolarni bartaraf etishda Ziyo Go'kalpning ijtimoiy-falsafiy tendensiyalarining ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Ziyo Go'kalp, "To'g'ri yo'l", jamiyat, tamoyil, ijtimoiy tamoyillar, siyosiy tamoyillar, siyosiy tizim, davlat boshqaruvi.

Abstract: This article is devoted to the analysis of the social and political principles presented in the work "The Right Way" (To'g'ri yo'l) by the famous Turkish philosopher Ziya Gokalp, in which the social, economic, spiritual and political problems of the 20th century analyzed. Also, the article reveals the significance of Ziya Gokalp's socio-philosophical tendencies in solving problems specific to society.

Keywords: Ziya Gokalp, "The Right Way", society, principle, social principles, political principles, political system, state administration.

Аннотация: Данная статья посвящена анализу социально-политических принципов, представленных в произведении «Правильный путь» известного турецкого философа Зиё Гокалпа, в которой анализируются социальные, экономические, духовные и политические проблемы XX века. Также в статье раскрывается значение социально-философских тенденций Зиё Гокалпа в решении проблем, специфических для общества.

Ключевые слова: Зиё Гокалп, «Правильный путь», общество, принцип, социальные принципы, политические принципы, политическая система, государственное управление.

KIRISH. Buyuk mutafakkir, olim, faylasuf, o'z davrining yetuk bilimdoni Ziyo Go'kalpning ijtimoiy-siyosiy qarashlarini o'rganish, uning jamiyat hayotida tutgan o'rnini tadqiq qilish juda ham katta ahamiyat kasb etadi. Chunki faylasuf insoniyat paydo bo'lganidan hozirgi kungacha ham muhim hisoblangan erkinlik, tinchlik, adolat kabi umuminsoniy qadriyatlar haqida orzu qilgan, buning uchun o'z imkoniyatlari darajasida kurashgan. Ziyo Go'kalpning "To'g'ri yo'l" asari va undagi tamoyillar orqali, faylasufning o'z millatini

yuqori cho'qqiga olib chiqishni va shu yo'l orqali jahon miqyosida turk xalqining o'z o'rniga ega bo'lishini orzu qildi.

Ziyo Go'kalp o'zining "To'g'ri yo'l" asarida jamiyat haqida, unda mavjud bo'lgan sohalar borasida, siyosiy tamoyillarning turlari va farqli jihatlarini batafsil bayon etadi. Jamiyat sohalarini, tamoyillarini u bir qancha qismlarga bo'lgan holda o'rganish mumkinligini, ularni avval 9 ga va keyinchalik tadqiqot ishlari natijasi o'laroq, bu

ko'rsatgichlarni uch, to'rt barobar yuqoriroq ekanligini ta'kidlaydi[1].

Ziyo Go'kalp falasafasini o'rganar ekanmiz, uning nihoyatda serqirra inson ekanini ko'ramiz. Ziyo Go'kalpning ijtimoiy-siyosiy qarashlari u qatnashgan, boshidan kechirgan siyosiy voqealar, missiyalari, davlat to'ntarishlari va urushlarning xulosalangan natijalaridir. Ziyo Go'kalpning ijtimoiy-siyosiy qarashlari ko'p jihatlar bilan Yangi davr Yevropasida tug'ilgan g'oyalar va ta'limotlardan avval, birinchi bo'lib ilgari surilganligi bilan o'ziga xos xususiyatga ega.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR.

Ziyo Go'kalpning "To'g'ri yo'l" asarida siyosiy tamoyillar, ma'muriy (boshqaruv) tamoyillar, diniy tamoyillar, huquqiy tamoyillar, adliya tamoyillari, iqtisodiy tamoyillar, moliyaviy tamoyillar, obodonlashtirish tamoyillari, maorif tamoyillari, ijtimoiy yordam tamoyillari, ijtimoiy-siyosiy tamoyillar, harbiy tamoyillar haqida tahlillar keltirilgan. Bu tamoyillarning ba'zilar o'z navbatida yana bir qancha kichik tamoyillarga bo'linadi. Shuning bilan birga, Ziyo Go'kalp siyosiy tamoyillarni keng yoritib berishga harakat qilgan. Jumladan, siyosiy tamoyillarni ikki katta guruhga ajratadi va shunday deydi: "Siyosiy tamoyillar, o'z navbatida ikki tamoyilga, ichki va tashqi siyosat tamoyillariga bo'linadi. Ichki siyosat: ichki siyosatning asosi millat, shaxs bo'lib, hududidan ozod bo'lib, o'z-o'zini boshqara olishini va bu holat orqali o'z millatini, tug'ilgan joy va makonini asrashi va har tomonlama buyuk millat maqomini olishiga sababchi bo'lishi darkor"[1]. Demak, ichki siyosat orqali xalqning ma'naviy boyishiga turtki bo'luvchi xususiyatlarni ro'yobga chiqarish va bu orqali esa, insonlarning o'z tug'ilib o'sgan joyiga nisbatan o'zining fidoyiligini namoyon qilishi kerak.

Ziyo Go'kalp o'zining "To'g'ri yo'l" asari orqali, jamiyat hayotini yangilash, insonlarning yaxshi yashashlari uchun Yevropadagi tizimning eng maqbul variantlaridan foydalangan holda jamiyatga tatbiq etish va bu yo'l orqali insonlarning yaxshi yashashlari uchun barcha sharoitlar yaratish tarafdori bo'lgan. Demak, hozirgi kundagi jarayonlarning bu darajaga yetishishiga ozgina bo'lsa-da, Go'kalpning ta'siri bordir[3].

MUHOKAMA. Ziyo Go'kalp o'zining "To'g'ri yo'l" asarida davlat boshqaruvida boshqaruvchining

xususiyatlari borasida quyidagi fikrlarni keltiradi: "Turkiya Millat Majlisida shu narsa ta'kidlandiki, hech bir shaxs shiddat va tezkorlik asosida davlatni boshqarmasligi kerak. Chunki, bu holatda xalq taqdiri va xalq fikrini bilgan holda, zo'rlik bilan emas, tarbiyaviy muhit orqali boshqarmoq darkor. Biz shu yo'l, shu g'oya, shu siyosat orqaligina jahon e'tirofiga sazovor bo'lamiz. Bu esa, bizning sharafimizdir. Buning uchun biz birgalikda harakat qilmog'imiz kerak. Biz bir millat vakili bo'lib, qayerda bo'lmaylik, bir millat vakili ekanligimizni unutmaylik. Masalan, bir arab "Tabiatim turklarga o'xshash bo'lsa-da, lekin millatim arabdir, degan edi[1]. Demak, davlat boshqaruvida har bir shaxs, yurt manfaati va xalq farovonligini ko'zlab ish olib borsa, bunda shu millat uchun jon kuydirsa, bunday shaxsni millat qahramoni deb ta'riflaymiz... Agar biz bir millat vakili bo'lib bir-birimizni himoya qilsak, bu vatanning siyosiy birdamligini, axloqimiz, vijdonimiz va milliy madaniyatimiz naqadar ulug'ligidan dalolat beradi. Bil'aks, aql va mantiq doirasida harakat qilish uchun ko'proq ruhiyatni mustaqil charxlash darkor. Aql va mantiq siyosiy boshqaruv hokimiyatini yuqori cho'qqiga olib chiqadi"[1].

Ziyo Go'kalp buyuk fransuz faylasufi Alfred Fouilleening (1838-1912) falsafiy fikrlaridan quvvatlanib, mantiqqa "hokimlar hokimi", deya ta'riflaydi. Bu esa har bir siyosiy tamoyilda mantiqiy fikrlarni qo'llagan holda ish olib borishni ta'kidlaydi. Shu o'rinda davlatning qudratli bo'lishiga har bir yaratiladigan qonunlarga alohida e'tibor bergan holda ish olib borishni ta'kidlaydi[1]. Bu jarayonni tatbiq etishda avvalambor quyidagi jarayonlarga e'tibor bermog'imiz kerak:

- tashqi kapitulyatsiya vakillar bilan birgalikda, imtiyozlarga ega bo'lgan muxojirlar;
- ichki kapitulyatsiya va imtiyozlarga ega bo'lgan shaxslar;
- saltanat, boyluk to'plashdan nafsini tiygan kishi;
- diniy siyosatga to'g'ri yondashish.

Mana shu to'rt jarayon mamlakatdagi tenglik va odillikni vujudga keltiruvchi holatga to'siq bo'ladi. Agar bunda to'g'ri yo'lni tanlasak, bizning yutug'imiz hisoblanadi. Tashqi siyosatdan esa, ijobiy va bizning xalq mentalitetiga mos keladigan siyosiy tamoyillardan foydalanish lozim[2].

Ziyo Go'kalp Yevropa va Amerika siyosiy boshqaruvlarini tahlil etib, shunday to'xtamga

keladi: “Bugungi kunda Yevropa va Amerika siyosatida ikki xil siyosiy boshqaruv tizimi mavjud. Amerikada “representativ” tizim bo‘lsa, Yevropada “parlamentarizm” tizimi mavjud. Bu ikki tizimning o‘ziga xos tomonlari mavjud. Siyosiy tamoyilimiz va boshqaruv tizimimizni shu ikki tamoyilning ezgu, yaxshi va o‘z xalqimizga to‘g‘ri, mos keladigan taraflaridan foydalangan holda lozim”[1]. Amerikaning tizimidan foydalangan holda “Tevhid-i kuva”, Yevropa tizimidan foydalangan holda esa, “Tevzini-i kuva” siyosiy tizimlarini joriy qilish, bu orqali g‘arb davlatlari bilan har tomonlama aloqadorlikni kuchaytirish tarafdori bo‘lgan Ziyo Go‘kalp, maqsadi xalqni bir g‘oya asosida birlashtirish va tenglikni ta‘minlagan holda to‘g‘ri siyosat olib borish bo‘lgan.

NATIJARLAR. Ziyo Go‘kalp diniy tamoyillar haqida ham o‘z qarashlarini ilgari surgan. Islom dinida namoz jamoat bilan o‘qiladi va jamoatda imomga iqtido qiladi. Bu imomni jamoatning o‘zi saylaydi. Bu insonlarning bir-biriga bo‘lgan ishonchidan dalolatdir. Har bir imom namozdan oldin o‘z jamoasini ruhiy tetiklik va birdamlikka chorlaydi. Demak, namoz o‘qirkanmiz, jamoatni boshida turgan imomga iqtido qilamiz. Yer yuzidagi barcha musulmonlar shu holatda bir-biriga ishongan holda birlashsa, insonlar orasidagi ahillik, mehr-muruvvat, ishonch ortadi.

Idoraviy-boshqaruv tamoyillariga ko‘ra, viloyatning mahalliy holatini ma‘naviy jihatlarini va boshqaruvchilarning to‘g‘ri ish olib borishlari uchun asos bo‘luvchi qonunlar yozilishi kerak. Yurtning iqtisodiy va ijtimoiy holatlarini hisobga olgan holda, umumiy jihatdan kelib chiqib qonunlar yozilishi kerak. Huquqiy tamoyillarda esa milliy ehtiyojlarimiz va huquq ilmining tadqiqotlariga ko‘ra, qonunlar to‘plami qaytadan isloh qilinadi va qo‘shimchalar kiritiladi. Bir gap bilan aytganda

qonun tizimida har qanday tashkilot, milliy hokimiyat asosida ishlaydi.

Moliyaviy tamoyillarda kengash usulida xalqning shikoyat va arizalariga javob beradigan jihatlar asosli shaklda isloh qilinadi. Barcha dehqonchilik va savdoni millatning manfaatlariga ko‘ra, ta‘minlovchi tadbirlar o‘tkaziladi. Iqtisodiy tamoyillarda moliya muassasalari dehqonlarga, sanoat va tijorat arboblari va boshqa ishchilarga qulay yo‘llar bilan qarz berib va ko‘paytirib olishi lozim.

XULOSA. Ziyo Go‘kalp o‘zining “To‘g‘ri yo‘l” asari orqali, jamiyat hayotini yangilash, insonlarni yaxshi yashashlari uchun Yevropadagi tizimning eng maqbul variantlaridan foydalangan holda jamiyatga tadbiriq etish va bu yo‘l orqali insonlarni yaxshi yashashlari uchun barcha sharoitlar yaratish tarafdori bo‘lgan. Jamiyat, siyosat, davlat va boshqaruv to‘g‘risidagi qarashlar, ta‘limotlar, g‘oyalar har doim bahs va munozaraga boy bo‘lgan. Ziyo Go‘kalpning ijtimoiy-siyosiy qarashlari, nafaqat turk siyosiy tafakkur tarixida, balki, butun Sharq olamida o‘ziga xos va takrorlanmas xususiyatga egadir. Mutafakkirning turk xalqi va butun Sharq olami uchun qilgan ishlari diqqatga sazovordir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Ziya Gökalp, Doğru Yol. (Turkchadan E.Xamdami tarjimasi). –Ankara: Ekim, 2006. –B. 56-72.
2. Zohidiy A. Umumbashariy turkiy sivilizatsiya: muammolar va yechimlar. – Toshkent: 1994.
3. O‘zbekistonning yangi tarixi. 2-kitob (O‘zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida). – Toshkent: 2000.

